

ظرفیت‌سازی اجتماعی و آموزش عمومی، راهبرد توسعه پایدار زیست‌محیطی: نگاهی به کتاب درسی «انسان و محیط‌زیست»

محمدجواد سمیعی (مدیرعامل مهندسین مشاور آب کاوان آبانگاه)

محمدبهنام رسولی (مدیر بخش فنی مهندسین مشاور آب کاوان آبانگاه)

۱۰ آبان ۱۳۹۶

شماره مسلسل: ۱۱۰۰۴۰۶

شماره شاپا: ۵۳۸۵-۲۴۲۳

بر اقبال به رویکردهای آموزش برای توسعه پایدار در این دوران را می‌توان تا حد زیادی ناشی از آشکار شدن آثار سیاست‌های توسعه گرایانه ناپایدار گذشته که موجب لطمات جبران‌ناپذیر به منابع آب، خاک، هوا و تنوع زیستی در بخش‌های مختلف کشور گردیده به موازات ایجاد بستر رشد آگاهی و مطالبه‌گری عمومی مردم دانست که در حرکت‌های مؤثری نظیر تعریف و راهبری طرح ملی دانش‌آموزی نجات آب (داناب) قابل مشاهده است. در طرح داناب که در سال ۱۳۸۷ از خراسان رضوی آغاز و سپس در دو مرحله ملی گردید دانش‌آموزان دوره اول متوسطه (راهنمایی) در چارچوبی نظام‌مند به یادگیری منابع و مسائل آب در استان خود پرداخته و با شرکت در برنامه‌های مشارکتی با چالش‌ها و راهکاری این حوزه آشنا می‌گردند. از جمله وجوه تمایز این طرح نسبت به سایر اقدامات انجام‌شده تا پیش از آن، تکیه بر مخاطب گروه سنی نوجوان (دانش‌آموز) به‌عنوان قشری تأثیرپذیر و تأثیرگذار و اشاعه آموزش‌های توسعه پایدار منابع آب در سیستمی هرمی (بر اساس متد گلوله برفی) است که دست‌اندرکاران آن را قادر ساخته است تا هر ساله بیش از ۳ میلیون دانش‌آموز را در سراسر کشور زیر پوشش قرار دهند. در همین دوران، طرح‌های مشابهی نیز با عنوان طرح ملی دانش‌آموزی محیط یار در سطح مدارس دوره اول تحصیلی (دبستان‌ها) در برخی استان‌های کشور اجرایی گردید که با دیدی جامع‌تر سایر مؤلفه‌های محیط‌زیستی را تحت پوشش قرار می‌داد.

باید به خاطر داشت که از جمله مؤلفه‌های اصلی اثربخشی در چنین اقداماتی، پویایی و استمرار آن‌هاست به‌طوری‌که اقدامات فرهنگی را یک پروسه تعریف می‌کنند نه پروژه؛ بر طبق این اصل اساسی، جای خوش‌بینی دارد که در دولت دوازدهم بیش از گذشته نظاره‌گر طلوع حرکت در راستای توسعه پایدار در نظام آموزشی کشور باشیم.

گواه این خوش‌بینی انتشار کتابی با عنوان "انسان و محیط‌زیست" است که برای نخستین بار از سال تحصیلی جاری (۹۶-۹۵) در برنامه آموزشی دانش‌آموزان پایه ۱۱ متوسطه در کلیه رشته‌های نظری (ریاضی، تجربی و علوم انسانی) قرار گرفته است. رویدادی که می‌توان از آن به‌عنوان، نقطه عطفی مهم برای آموزش‌های محیط‌زیستی و طرح‌های پیاده شده گذشته نام برد.

همچنان که در تصویر زیر دیده می‌شود، کتاب مورد اشاره در ۷ فصل تدوین شده است و طی این فصول؛ موضوعات آب، خاک، هوا، انرژی، زباله، تنوع زیستی و گردشگری محیط‌زیستی

مطابق بیانیه اجلاس سران کشورهای عضو سازمان ملل در ژوهانسبورگ (۲۰۰۲)، "بزرگ‌ترین مانع بر سر راه توسعه پایدار آن است که عموم مردم فهم و درک درستی از مفهوم توسعه پایدار ندارند"، فهم و درکی که تنها در سایه آموزش و آگاهی بخشی مؤثر فراهم آمده و سرمایه اجتماعی محرکی در جامعه به‌سوی آرمان‌های متعالی تعریف‌شده فراهم آورد.

در همین رابطه بر اساس تعریف سازمان آموزشی، علمی و فرهنگی ملل متحد (یونسکو)؛ آموزش برای توسعه پایدار، رویکردی از آموزش است که در جستجوی توانمندسازی مردم برای پذیرش مسئولیت برای ایجاد یک آینده پایدار است. برای حصول و نهادینه‌سازی این مهم، مؤلفه‌های مختلفی شامل ابعاد اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و زیست‌محیطی تعریف می‌گردند که در همه آن‌ها، آموزش به‌عنوان رکن و ابزار اصلی به‌منظور تحقق اهداف برنامه‌ها در نظر گرفته می‌شود.

آموزش برای توسعه پایدار تنها اولویت کاری کشورهای درحال توسعه نیست، بلکه تمام کشورهای دنیا به‌طور مداوم در تلاش‌اند تا با افزایش سطح دانش و آگاهی محیط‌زیستی شهروندان خود، پایستگی سرزمین و تمدن خود را ضمانت و تثبیت نمایند.

خوشبختانه در ایران نیز از دهه‌ی ۸۰ خورشیدی توجه بیشتری نسبت به این مقوله معطوف گردیده است. عوامل مؤثر

نخست از این بابت که تجربه تألیف این کتاب برای اولین بار صورت گرفته و باتوجه به گستردگی موضوعاتی که به آن پرداخته شده، وجود موارد قابل‌بهبود در ویرایش‌های بعدی، غیرقابل‌چشم‌پوشی است. وجود مشکلات و خطاها در محتوای تدوین شده، نباید دست‌آویزی برای تضعیف اقدام صورت گرفته باشد، بلکه برعکس دقیقاً باید نقطه عزیمتی باشد تا ضمن تقدیر از این حرکت وزارت آموزش و پرورش، در فضایی فنی و کارشناسانه و براساس اولویت‌ها، به شناسایی و بهبود این نقاط ضعف برای سال‌های بعد، همت شود.

دوم آنکه، تدوین این کتاب و تعریف این درس در برنامه آموزشی، تنها بستر محتوایی آموزش‌های توسعه پایدار را فراهم آورده و گام تأثیرگذار بعدی، تدریس محتوای آن به نحوی مؤثر و جذاب است که در این مسیر همراهی سازمان‌هایی که قادرند جنبه‌های جانبی و تقویتی برای این درس فراهم آورند (نظیر سازمان محیط‌زیست، ادارات منابع طبیعی، شرکت‌های آب منطقه‌ای و آبفا، سازمان‌های پسماند، شرکت‌های برق منطقه‌ای و ...)، همچنین سمن‌ها، فعالان و علاقه‌مندان محیط‌زیستی؛ با دبیران حائز اهمیت بسیار است.

و سوم آنکه به نظر می‌رسد، بهره‌گیری از دبیرانی متخصص در این حوزه همراه با استفاده از مدل‌های ارتباطی کارآمد برای آشناسازی ایشان با ابعاد مختلف بحث به‌ویژه در سال‌های اول ورود کتاب به برنامه درسی، بتواند آمادگی لازم برای تدریس این کتاب را در بستری هر چه مناسب‌تر و متناسب‌تر، فراهم آورد.

بی‌تردید آینده کشور در گروه آگاهی بخشی نسل حاضر و تربیت محیط‌زیستی درست آینده‌سازان این مرزوبوم است، شرط لازم و کافی برای توسعه پایدار که با فراهم آمدن آن، سایر موانع بر سر راه برداشته خواهد شد.

استفاده از مطالب با ذکر منبع آزاد است.

متون سیاستی منتشرشده در شمس، بیانگر دیدگاه نویسندگان بوده و لزوماً نظر این شبکه نیست.

مورد بحث و گفتگو قرار گرفته و از این منظر، بستر آشنایی با اصلی‌ترین موضوعات محیط‌زیستی را برای دانش‌آموزان فراهم می‌آید.

مروری بر مباحث مطرح‌شده در این کتاب نشان می‌دهد که سرفصل‌های محوری در هر حوزه و چالش‌هایی که امروز در کشور با آن دست‌به‌گریبان هستیم عمدتاً مورد توجه قرار گرفته است. به‌طور مثال در فصل اول کتاب با عنوان "آب، سرچشمه زندگی"؛ سرفصل‌هایی نظیر: محدودیت آب، وضعیت آب در کشور در مقایسه با جهان، وضعیت مصارف آب در ایران (در سه بخش کشاورزی، شرب و صنعت)، آب مجازی، تجربه کشورهای دیگر در مواجهه با کم‌آبی، مدیریت منابع آب (در دو بخش آب‌های سطحی و زیرزمینی)، به هم خوردن تعادل در آبخوان‌ها، آلودگی آب‌ها، بازچرخانی و استفاده مجدد آب، حریم منابع آب؛ ارائه شده است که دیدی خوب از گستره مسائل آبی به مخاطب عرضه می‌کند. همچنین در این فصل، تعریف فعالیت‌های مشارکتی برای دانش‌آموزان در کنار ارائه اطلاعات ملموس و به‌روز از وضعیت منابع آبی، کتاب را به بستری مهم برای افزایش آگاهی‌ها و سواد آبی دانش‌آموزان تبدیل نموده است. مسئله مهم در این میان آن است که این اقدام ارزشمند، لاقلاً از سه جهت، نیازمند توجه ویژه و حمایت دست‌اندرکاران، فعالان و علاقه‌مندان به گسترش آگاهی‌ها و آموزش‌های پایدار محیط‌زیستی است تا در مسیری صحیح و روبه‌جلو، کماکان تداوم یابد.